

Rijksinstituut voor Volksgezondheid
en Milieu
*Ministerie van Volksgezondheid,
Welzijn en Sport*

Try-out Zeer Zorgwekkende Stoffen (ZZS)

Kennis laten stromen

Inhoudsopgave

Voorwoord	4
Omgevingsdiensten en RIVM werken samen	5
Ontwikkelingen in de regio's	7
Regio Zuid-Holland en Zeeland	10
Regio Noord-Holland, Utrecht en Flevoland	11
Regio Limburg	12
Regio Gelderland en Overijssel	13
Regio Noord-Brabant	14
Regio Groningen, Fryslân en Drenthe	15
Lerende evaluatie	16
In gesprek met...	19
Heddy de Wijs - <i>hoofd centrum Veiligheid, RIVM</i>	20
Steve Kuils - <i>algemeen directeur Omgevingsdienst Regio Nijmegen</i>	21
Ronald Visser - <i>directeur Omgevingsdienst Zuid-Holland Zuid</i>	22
Erik Tielemans - <i>hoofd centrum Veiligheid van Stoffen en Producten, RIVM</i>	23
Contact	24
Bijlage - Programmacollege	25
Bijlage - Acties naar aanleiding van de aanbevelingen januari 2024	26

Voorwoord

Kennis van en voor de praktijk

Kennis is nodig om complexe problemen in de maatschappij te lijf te gaan. Dat staat buiten kijf. Maar kennis komt in vele soorten en maten. Daarom ben ik zo blij met de Try-out ZZS.

We brengen kennis van het RIVM naar omgevingsdiensten en vice versa. En 'we', dat is ook echt samen. Zo bouwen we aan een blijvende infrastructuur om kennis te laten stromen. Dat mes snijdt aan twee kanten. Het RIVM krijgt veel beter inzicht in wat in de praktijk nodig is en kan zo de adviezen nog meer op maat maken. Omgevingsdiensten profiteren op hun beurt weer van de wetenschappelijke kennis van het RIVM. Kortom, iedereen heeft hier baat bij.

De opdracht van het Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat in het Impulsprogramma Chemische stoffen was dan ook wat mij betreft een schot in de roos. Heel goed passend bij de maatschappelijke rol die het RIVM wil vervullen en aansluitend bij de goede ervaringen die wij hebben met een soortelijke aanpak met de gemeentelijke gezondheidsdiensten (GGD'en). Daarbij sluit het ook aan bij de aanbeveling die de Onderzoeksraad voor Veiligheid (OVV) deed aan het RIVM over het delen van kennis over chemische stoffen.

Het RIVM krijgt veel beter inzicht in wat in de praktijk nodig is en kan zo de adviezen nog meer op maat maken.

Zoals u terug kunt lezen in deze evaluatie is in alle regio's hard gewerkt om de kennis ook echt te laten stromen. Ik kijk met veel genoegen naar de mooie en concrete voorbeelden van samenwerking en kennisdeling die het afgelopen jaar al heeft opgeleverd. De verhalen uit de regio's illustreren het belang van juist die praktijkgerichte benadering. Van een inhoudelijke casus zoals thermisch gereinigde grond, of een succesvolle structuur voor digitale casusbesprekingen, tot een praktisch hulpmiddel voor toezichthouders in de praktijk.

Wij zijn al goed op weg en gaan er in de komende periode iets nog veel mooiers van maken.

Charles Wijnker – directeur Milieu en Veiligheid, RIVM

Omgevingsdiensten en RIVM werken samen

In Nederland gaat economische activiteit samen met een dichtbevolkte leefomgeving. De wereld om ons heen verandert en we staan voor een aantal grote maatschappelijk uitdagingen, denk aan de vermindering van broeikasgassen, de overgang naar een circulaire economie en een nieuw energiesysteem.

Daarom is het belangrijk dat we veilig omgaan met chemische stoffen. Dat vraagt om blijvende aandacht, stevige inhoudelijke kennis van de stoffen en de gevaareigenschappen, en een goed werkend stelsel voor Vergunningverlening, Toezicht en Handhaving (VTH).

Proeftuin met intentie tot blijvende samenwerking

In 2022 lanceerde het Ministerie van IenW het 'Impulsprogramma chemische stoffen' met daarin een breed pakket aan verbindende beleidsmaatregelen en -projecten. De 'Try-out ZZS – Kennis laten stromen' is een van deze projecten. Deze try-out wil de samenwerking tussen het RIVM en de 28 Omgevingsdiensten op het gebied van Zeer Zorgwekkende Stoffen (ZZS) optimaliseren.

ZZS zijn stoffen die gevaarlijk zijn voor mens en milieu omdat ze bijvoorbeeld de voortplanting belemmeren, kankerverwekkend zijn of zich in de voedselketen ophopen. Uitstoot hiervan moet dan ook vermeden worden. Omgevingsdiensten zijn verantwoordelijk voor de uitvoering van VTH. Het project wil zorgen voor een goede informatievoorziening die bruikbaar is in de VTH-praktijk en wil een infrastructuur opzetten waardoor kennis beter ontwikkeld en gedeeld wordt. Zowel met het RIVM als onderling tussen omgevingsdiensten. De try-out is opgezet als proeftuin, maar heeft de intentie om tot blijvende effectieve samenwerking te komen.

Deze aanpak sluit naadloos aan bij een van de aanbevelingen uit het OVV-rapport Industrie en Omwonenden²: *“Onderzoek samen met de Minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, hoe omgevingsdiensten kunnen beschikken over kennis van gezondheidseffecten en -risico's van door de industrie uitgestoten stoffen”*.

Zie hier de uitdaging: kennis laten stromen en zo goed mogelijk laten aansluiten bij wat er in de VTH-praktijk nodig is.

¹ Kamerstuk: [Programmaplan - Impulsprogramma Chemische Stoffen 2023-2026 | Rapport | Rijksoverheid.nl](#)

² Rapport: [Industrie en Omwonenden - Onderzoeksraad voor Veiligheid](#)

Getrapte aanpak volgens het GGD-model

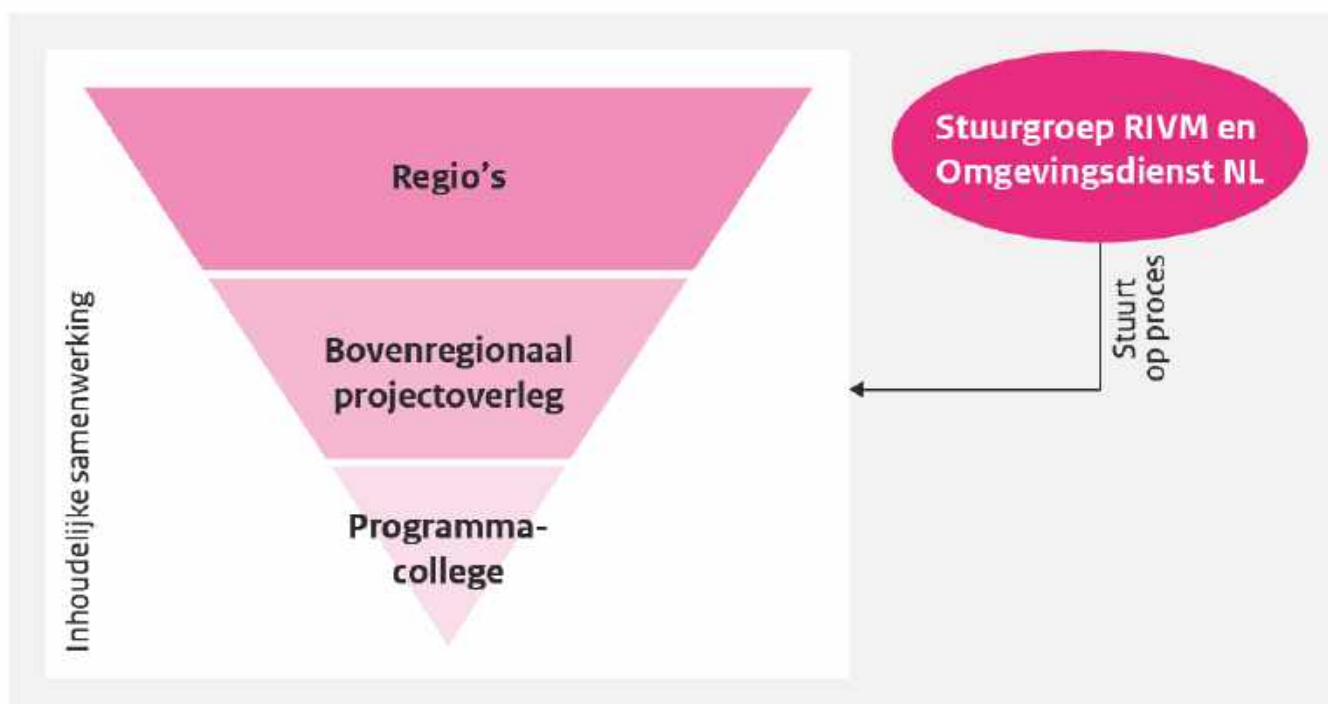
Sinds eind 2022 is er hard gewerkt om deze samenwerking inhoudelijk en organisatorisch vorm te geven. Dat begint met een heldere en praktische organisatiestructuur zodat alle partijen optimaal bediend kunnen worden. De regionale omgevingsdiensten staan daarbij voorop. Er is gekozen voor een getrapte samenwerking, waar in een andere context al veel ervaring mee is opgedaan: 'het GGD-model'.

28-6-1

De samenwerking ziet er als volgt uit: de 28 regionale omgevingsdiensten staan centraal. Ze vormen de spil in het ophalen van vragen en het verspreiden van kennis. De 28 omgevingsdiensten zijn verdeeld over 6 bovenregio's³. Deze bovenregio's brengen de vragen en signalen uit de regio bij elkaar en wisselen kennis uit.

Voor elke bovenregio is er een regiotrekker uit een van de omgevingsdiensten en een liaison vanuit het RIVM. Ook stelt elk bovenregio een activiteitenplan op, passend bij de behoeftes in die regio.

Figuur: organisatiestructuur

Centrale afstemming vindt plaats in het programmacollege. Daarin kijken de bovenregio's en het RIVM samen naar de rode draad uit alle signalen en thema's. Daar waar kennis ontbreekt zet het college projecten uit om deze kennis te ontwikkelen.

Tot slot is er de stuurgroep. Deze bestaat uit managers van het RIVM en directeurs van omgevingsdiensten. De stuurgroep gaat niet over de inhoud, maar kijkt wat er nodig is om de samenwerking in goede banen te leiden en bespreekt zaken als financiering en afstemming met de opdrachtgevers.

Positie in de buitenwereld

In deze opstartfase ligt de focus op het goed werkbaar maken van de samenwerking tussen de omgevingsdiensten en het RIVM. Maar deze samenwerking staat natuurlijk niet op zichzelf. Daarom wordt er ook al inhoudelijk samenwerking gezocht met bijvoorbeeld de GGD'en, waterschappen en landelijke inspectiediensten. Bestuurlijk wordt verbinding gezocht met de ontwikkeling van de kennisinfrastructuur van het Interbestuurlijk Programma VTH (IBP VTH). Ook de verschillende (vertegenwoordigers van) opdrachtgevers (Ministerie van IenW, IPO en VNG) spelen natuurlijk een belangrijke rol, onder andere als begeleidingscommissie van de Try-out ZZ5.

³ In het Interbestuurlijk Programma VTH hanteert men het begrip 'landsdelen'.

Ontwikkelingen in de regio's

Kennis laten stromen. Dat is het kerndoel in de aanpak van de Try-out ZZS. Een goed werkend netwerk is hiervoor een essentiële randvoorwaarde. Daarom zorgen alle bovenregio's eerst voor een infrastructuur waarin de omgevingsdiensten met elkaar en met het RIVM op uitvoeringsniveau verbonden zijn.

Die verbinding vormt de spil van de regionale samenwerking. De regiotrekkers en RIVM-liaisons fungeren hierbij als buitenboordmotor. Regelmatige afstemming tussen de (boven)regio's zorgt vervolgens voor de koppeling op landelijk niveau.

Netwerkontwikkeling: andere startpositie

Het startpunt is voor elke bovenregio anders. Zo verschilt het aantal betrokken omgevingsdiensten (OD's) en kunnen sommige regio's al op bestaande samenwerking voortbouwen. Toch staat nu in alle regio's de basis voor het netwerk. De kaart op de volgende pagina geeft een overzicht van de regio-indeling en beschrijft kort de recente ontwikkeling.

Opbouwen netwerk: iedereen bereiken de grootste uitdaging

Hoe bereiken we bij de omgevingsdiensten iedereen voor wie het ZZS-thema relevant is? Deze vraag komt in alle regio's terug. Volgens de regiotrekkers en de leden van het programmacollege zijn goede en gerichte communicatie naar alle OD's én de MT's belangrijk om de zichtbaarheid te vergroten. Zij zijn dan ook de belangrijkste ambassadeurs van de try-out. Het programmacollege heeft dit intussen actief opgepakt.

Kennis delen door met elkaar in gesprek te gaan, was volgens de ruim 100 VTH-medewerkers op de ZZS-netwerkdag de belangrijkste aanpak.

De praktijktoepassing voor de uitvoering staat altijd voorop

Op regionaal niveau staat de samenwerking tussen de OD's en het RIVM voorop. Maar de ZZS-problematiek speelt breder. Deze aanpak heeft dan ook de interesse van bijvoorbeeld waterschappen, GGD'en, en de ILT. De samenwerking verbreedt zich dan ook al in sommige regio's, maar wel met oog voor toegevoegde waarde, haalbaarheid en werklast. En altijd staat de doorvertaling naar de praktische toepassing voor de uitvoering voorop.

Kennis: samen bouwen en samen delen

Wat is een ZZS eigenlijk? Hoe herken je een product of emissie met ZZS? Welke bedrijfstakken gebruiken ZZS en kunnen dus mogelijk ZZS uitstoten of lozen? Wat weten we nog niet en waar is extra onderzoek nodig? Naast de netwerkopbouw staat kennisontwikkeling centraal in de Try-out ZZS. De interviews met de regiotrekkers en liaisons laten zien hoe in de regio's met een praktische insteek aan kennisontwikkeling wordt gewerkt. Ook zijn er al grotere kennisvragen geïdentificeerd waarop onderzoek en kennisontwikkeling nodig is.

Elke regio is anders en werkt met een eigen plan van aanpak. De uitwisseling van kennis en ervaring in de bovenregio's voorkomt dat elke regio steeds het wiel opnieuw uitvindt. Bovenregionaal wordt er dus volop van elkaar geleerd. Kennis en methoden worden gedeeld en overgenomen, zodat de aanpak op landelijk niveau zo effectief mogelijk is. Die goede samenwerking is ook terug te zien in het programmacollege, dat gezamenlijk optrekt en gedeelde kennisontwikkeling stimuleert.

Groningen - Fryslân - Drenthe

- 1 OD Groningen
- 2 Fryske Utfieringstsjinst Milieu en Omjouwing
- 3 RUD Drenthe

Regiotrekker:
Charlotte van Leeuwen (ODG)

RIVM-liaison:
Frank de Jong

Er wordt verder gebouwd op de bestaande samenwerking tussen de drie omgevingsdiensten. Samen met het RIVM werken ze actief aan het bereiken van een brede ZZS-relevante doelgroep (toezichthouder, vergunningverlener, jurist, specialist). Fysieke regiobijeenkomsten, casusuurtjes, nieuwsberichten en bezoeken van de RIVM-liaison leggen een stevige basis voor een sterk netwerk.

Noord-Holland - Utrecht - Flevoland

- 4 OD Noord-Holland Noord
- 5 OD IJmond
- 6 OD Noordzeekanaalgebied
- 7 OD Regio Utrecht
- 8 RUD Utrecht
- 9 OD Flevoland, Gooi en Vechtstreek

Regiotrekker:
Manja Touber (ODNZKG)

RIVM-liaison:
Kyra Kieskamp en Katrien Kouwenberg

Het maandelijks ZZS-overleg met de 6 OD's en het RIVM legt een stevige basis voor een structureel netwerk. Een breder netwerk is in opbouw. Activiteiten gericht op regio-specifieke kennisdeling zitten in de pijplijn.

Zuid-Holland - Zeeland

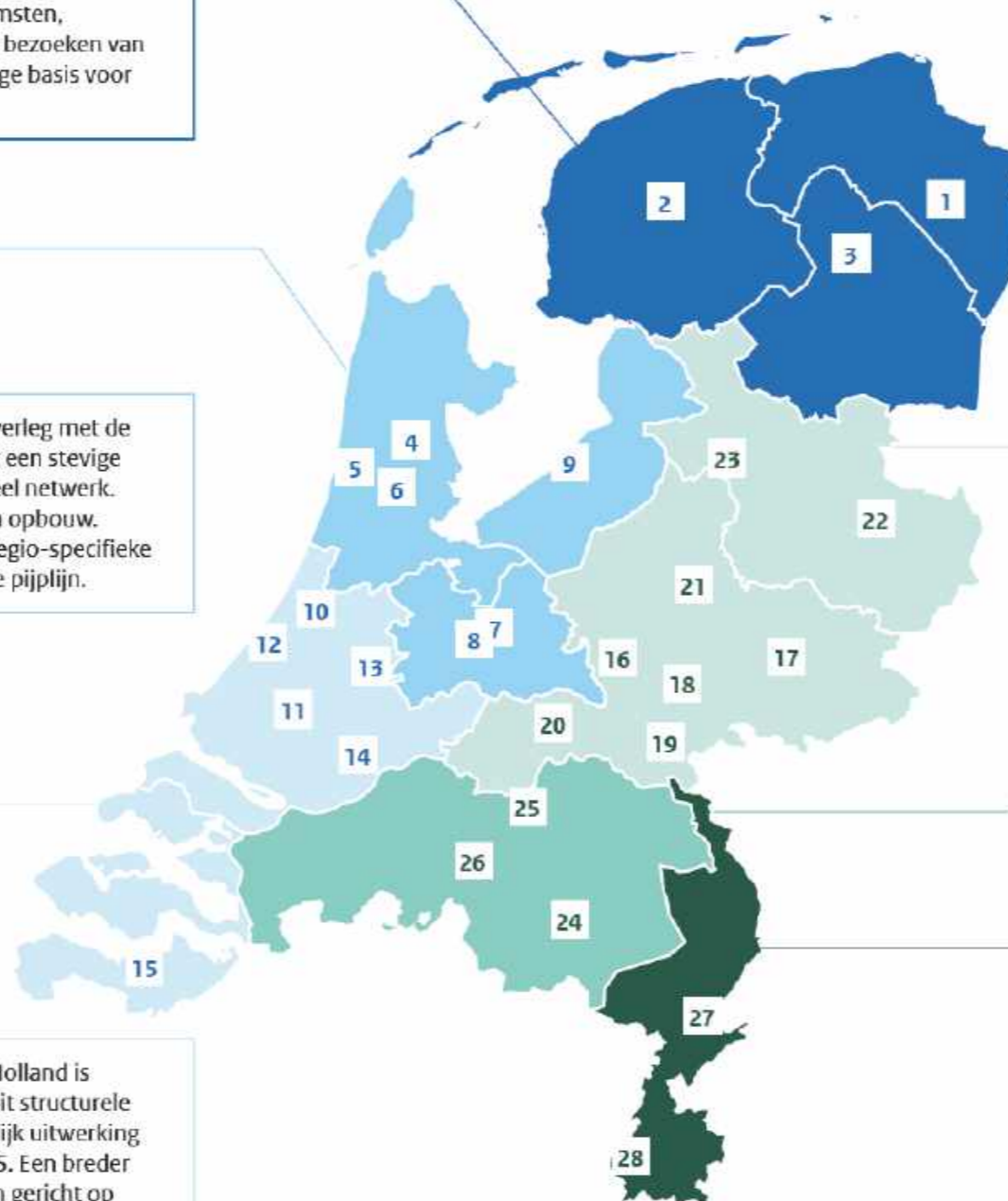
- 10 OD West-Holland
- 11 DCMR Milieudienst Rijnmond
- 12 OD Haaglanden
- 13 OD Midden-Holland
- 14 OD Zuid-Holland Zuid
- 15 RUD Zeeland

Regiotrekker:
Marcia Wolthuis (DCMR)

RIVM-liaison:
Erwin Roex

Het Kennisschakelpunt uit Zuid-Holland is uitgebreid met RUD Zeeland. In dit structurele overleg ligt de focus op gezamenlijk uitwerken van praktische projecten rond ZZS. Een breder netwerk is in opbouw. Activiteiten gericht op regio-specifieke kennisdeling zitten in de pijplijn.

Altijd een omgevingsdienst in de regio

Gelderland - Overijssel

- 16 OD de Vallei
- 17 OD Achterhoek
- 18 OD Regio Arnhem
- 19 OD Regio Nijmegen
- 20 OD Rivierenland
- 21 OD Veluwe
- 22 OD Twente
- 23 OD IJsselland

Regiotrekker:
Peter Bekkers (ODRN)
Jaap Berentsen (ODA)

RIVM-liaison:
Patrick Heezen

Er staat een robuust netwerk waarin de toezichthouder centraal staat. Kennis wordt gehaald en gebracht in een veilige omgeving. Het is een plek waar je wordt gewaardeerd en bij wilt zijn. De trekkers bieden een heldere structuur en organiseren met regelmaat goed bezochte fysieke bijeenkomsten.

Noord-Brabant

- 24 OD Zuidoost-Brabant
- 25 OD Brabant Noord
- 26 OD Midden- en West-Brabant

Regiotrekker:
Jacky Priester (OMWB)

RIVM-liaison:
Lonneke van Leeuwen

Een bestaand ZZS-netwerk deelt kennis en is actief met het opzetten van gezamenlijke initiatieven. Daarop wordt voortgebouwd. Er komt een structuur voor kennisoverdracht naar en van verschillende vergunningverleners, toezichthouders en specialisten. Zowel van de omgevingsdiensten, provincie, waterbeheerders, GGD en RIVM.

Limburg

- 27 RUD Limburg-Noord
- 28 RUD Zuid-Limburg

Regiotrekker:
Sven Scheijen (RUDZL)

RIVM-liaison:
Rona Helder

De twee diensten kennen onderling grote verschillen in organisatievorm en ZZS-kennisiniveau. Daarom is er eerst een fundament gelegd voor samenwerking en zijn er stappen gezet voor verdere samenwerking en netwerkvorming.

Regio Zuid-Holland en Zeeland

Marcia Wolthuis en Erwin Roex

Uitproberen in Zuid-Holland en Zeeland

Laten we het maar gewoon gaan uitproberen. Dat is de nuchtere insteek van de Try-out ZZS in de regio Zuid-Holland en Zeeland. Hoe kan de samenwerkingsstructuur van 28-6-1 in de praktijk werken?

Dat begint bij weten wie in de regio waarmee bezig is. De basis daarvoor is een driewekelijks overleg met alle zes omgevingsdiensten uit Zeeland en Zuid-Holland. Vaste agendapunten zijn de terugkoppeling van relevante overleggen, behandeling van vragen uit de regio en aandacht voor de gekozen speerpunten. De vragen uit de regio nemen steeds meer tijd in beslag, merkt RIVM-liaison Erwin Roex. 'Dat zijn niet alleen vragen waar de expertise van mijzelf en het RIVM nodig is, bijvoorbeeld over PFAS in particuliere eieren of indirecte lozingen. Ook onderling weten Omgevingsdiensten elkaar te vinden. Dat is een belangrijke meerwaarde van het netwerk: echt aan de slag met de vragen die in de regio leven.

Voor regiotrekker Marcia Wolthuis is het belangrijk met deze kennisstructuur ook voorbereid te zijn op nieuwe ontwikkelingen of signalen. Hoe zorg je als Omgevingsdienst dat het signaal op het juiste niveau terecht komt? Wie zorgt dan voor de verbinding tussen uitvoering en beleid? Welke wetenschappelijke kennis is nodig? 'Daar is nog winst te behalen'.

'En natuurlijk gebruikmaken van ervaringen elders in het land'. Bijvoorbeeld als het gaat om de uitvraag van ZZS bij gemeentelijke vergunningplichtige bedrijven. Veel regio's zijn daar al verder mee. Om die kennis over te dragen hebben we een toolbox gemaakt, die we met de Omgevingsdiensten hebben gedeeld. De les daaruit is dat het implementeren van zo'n toolbox nog wel om verdere uitwerking vraagt.

Kortom: Omgevingsdiensten zijn zich bewuster van het grotere geheel. De try-out maakt duidelijk dat een goede netwerkstructuur daarvoor de basis is. Maar samenwerking moet in de praktijk vormkrijgen en in het DNA gaan zitten. Uiteindelijk zijn het de mensen die het netwerk vormen.

“Het zijn de mensen die het netwerk vormen”

Regio Noord-Holland, Utrecht en Flevoland

Manja Touber en Katrien Kouwenberg

ZZS in afvalstromen

‘In ons bedrijvenbestand valt 1% onder de afvalsector, dat zijn 194 bedrijven’ zegt regiotrekker Manja Touber (Omgevingsdienst Noordzeekanaalgebied). We wisten uit een andere pilot over indirecte lozingen dat bij deelnemende afvalbedrijven veel verschillende ZZS in het water aanwezig waren. Maar verder weten we nog maar heel weinig over ZZS in de afvalverwerking. Daarom is het goed dat we in het kader van de Try-out ZZS hier samen met alle omgevingsdiensten in de regio mee aan de slag gaan.

Die samenwerking was er nog niet met iedereen. Manja ging daarom eerst bij alle zes omgevingsdiensten langs, samen met RIVM-liaison Kyra Kieskamp, later Katrien Kouwenberg. ‘Bij de kleinere diensten hebben we benadrukt waarom het thema ZZS belangrijk is en hoe we dat gesprek ook met de accounthouders kunnen voeren. Het enthousiasme is aanwezig en iedereen wil graag stappen gaan zetten.

Je wilt het liefst een uniforme manier van beoordeling en inventarisatie. Ook voor afvalbedrijven. In totaal kunnen er wel 600 verschillende afvalstromen onderscheiden worden. Iedere afvalstroom bevat zo z’n eigen ZZS. En dan weet je nog alleen maar welke stoffen er in zitten. Dat zegt nog niks over hoeveelheden of schadelijkheid.

Daarom werken we in onze regio nu samen om de vermijdings- en reductieprogramma’s voor ZZS-emissies bij de afvalverwerkers op te gaan vragen en met elkaar te vergelijken. Per afvalstroom zullen we kijken welke ZZS worden gerapporteerd.

We willen door deze aanpak van elkaar leren, zodat er een gezamenlijke manier van uitvraag, beoordelen en controleren ontstaat. En we spreken als overheid met een mond. En dat is belangrijk. Deze try-out helpt enorm om dat proces van de grond te krijgen.

In het maandelijkse regio-overleg praten Katrien en Manja de omgevingsdiensten bij over wat speelt op landelijk niveau. Vanaf september organiseren we ook casuurtjes voor de omgevingsdiensten en in het kader van train-de-trainer hebben we een cursus etiketten lezen voor onze regio georganiseerd. ‘Ze weten ons beter te vinden ook op casusniveau en we merken ook dat de informatie verder gedeeld wordt binnen de diensten. Dat is winst.

Regio Limburg

Sven Schreijen en Rona Helder

Kennis en samenwerking voorop

ZZS speelt niet alleen bij grote bedrijven, maar veel breder. Dat was een belangrijk inzicht uit de basiscursus ZZS bij RUD Limburg Noord. RIVM-liaison Rona Helder merkte dat er veel vragen werden gesteld die ze weer kan doorgeven aan haar collega's. 'Die vragen zijn belangrijk voor het RIVM. Want de wetenschappelijke benadering en hoe er in de praktijk gewerkt wordt wordt zijn twee verschillende dingen.'

In veel kleinere gemeenten zijn bedrijven vaak alleen meldingsplichtig, zegt Sven. De toezichthouder is dan de eerste die het contact legt. Genoeg kennis van ZZS is dan belangrijk. Bij de grotere gemeenten in onze regio zijn ZZS veel meer *top of mind*. Chemelot is bijvoorbeeld een groot complex met veel vergunningplichtige chemische industrie.

De komende periode werken ze in Limburg verder aan het opbouwen van kennis en samenwerking. Bijvoorbeeld door de cursus etiketten lezen. De trainers zijn al getraind. Samen met Brabant start Limburg in het najaar met de digitale casusuurtjes.

Door de try-out zijn er in Limburg dus al behoorlijk wat stappen gezet in de samenwerking. Regelmatig pakt Sven voor regio-overleg de trein naar het noorden en werkt veel samen met Peter Tielen van de RUD Limburg Noord. 'Vroeger hadden we nauwelijks contact met elkaar, nu staan ZZS standaard op de agenda'.

Dat die samenwerking nog van de grond moest komen komt ook doordat de ontwikkeling richting omgevingsdiensten niet overal gelijkloopt. In Limburg liggen nog relatief veel taken bij de gemeenten. Medewerkers van RUD Limburg Noord zijn nog in dienst bij de verschillende gemeenten. Korte lijntjes met de opdrachtgevers, maar het is lastiger om elkaar te vinden en kennis te delen. In Zuid-Limburg werkt iedereen in hetzelfde pand en is het makkelijker om specialisten te raadplegen of even bij de toezichthouders naar binnen te lopen.

We moeten volgens Sven structureel met ZZS aan de slag. Dat vraagt ook om bewustwording bij opdrachtgevers. 'We hebben nu bij de RUD Zuid-Limburg 1 fte beschikbaar voor vergunningverlening. Maar dat zouden we graag nog uitbreiden om aan alle wettelijke taken te kunnen voldoen'. Daarom is het belangrijk dat uiteindelijk alle VTH-taken bij de omgevingsdienst terechtkomen.

“Vroeger hadden we nauwelijks contact met elkaar, nu staan ZZS standaard op de agenda”

Regio Gelderland en Overijssel

Peter Bekkers, Jaap Berentsen en Patrick Heezen

Etiketten lezen is niet moeilijk

In Gelderland en Overijssel hadden regiotrekkers en toezichhouders Jaap Berentsen en Peter Bekkers direct een concreet idee: we moeten de kennis van toezichhouders over ZZS versterken. En dat begint bij herkennen.

Maar eerst: een netwerk opbouwen. Daarom komen regelmatig zo'n 20 toezichhouders van de acht omgevingsdiensten in de regio bij elkaar. 'Daarin hebben we telkens ook een blok theorie besproken. Wat zijn ZZS en hoe herken je die op een etiket? Op welke stofnamen of bestanddelen moet je letten? Samen werd dat de training 'Etiketten lezen is niet moeilijk'. Daarna zijn we bij een bedrijf gaan kijken hoe dat in de praktijk werkt. Trek maar eens een kast open. Wat vind je dan? Zo heeft iedereen het in de vingers gekregen. De belangrijkste kenmerken voor het herkennen van ZZS hebben we op een kaartje gezet. Makkelijk in de zak te steken en altijd bij de hand.'

Een gouden greep, vindt ook RIVM-liaison Patrick Heezen. 'De kennis bleek echt nodig, maar alleen herkennen is niet genoeg. Daarom hebben we 4 stappen geformuleerd. We gaan nu verder met stap 2: in kaart te brengen in welke processen de ZZS gebruikt worden. Pas dan weet je of uitstoot naar lucht, bodem of water kan plaatsvinden. Deze kennis, en de contacten in de regio zijn voor ons als RIVM heel waardevol en helpen bij ons wetenschappelijk onderzoek, bijvoorbeeld naar combinatie toxiciteit'.

De voortvarende start heeft ertoe geleid dat meer regio's hier nu mee aan de slag gaan. Er zijn al een aantal train-de-trainer bijeenkomsten geweest. En Gedeputeerde Staten van Gelderland en Overijssel zijn enthousiast over de 4-stappenaanpak.

Figuur: Kaartje voor inspecteurs met de belangrijkste kenmerken voor het herkennen van ZZS

Minimaal één van deze H-zinnen

CMR **Altid ZZS!**

- H340 (M)** Kan genetische schade veroorzaken
- H350 (C)** Kan kanker veroorzaken
- H360 (R)** Kan de vruchtbaarheid of het ongeboren kind schaden

PBT **Mogelijk ZZS!**

Toxisch wordt aangegeven met onderstaande H-zinnen:

- H361** Wordt ervan verdacht de vruchtbaarheid of het ongeboren kind te schaden
- H372** Veroorzaakt schade aan organen bij langdurige of herhaalde blootstelling
- H373** Kan schade aan organen veroorzaken bij langdurige of herhaalde blootstelling
- H410** Zeer giftig voor in het water levende organismen, met langdurige gevolgen (NOC/EC lager dan 0,01mg/L)

In het geval van deze 4 H-zinnen, kijk dan altijd op de website om te onderzoeken of een stof een ZZS is.
<https://rvszoekstelsysteem.rivm.nl/Stoffen>

Regio Noord-Brabant

Jacky Priester en Lonneke van Leeuwen

Thermisch reinigen om PFAS uit grond te verwijderen, een goed idee?

Een afvalverwerker deed een proef om te kijken of PFAS in grond is af te breken door thermische reiniging. Thermisch reinigen van verontreinigde grond gebeurt nu bij zo'n 500-600 graden Celsius, terwijl PFAS pas volledig afbreken bij flink hogere temperaturen. Volgens het bedrijf worden na de reiniging echter geen PFAS meer gemeten. Kan dat? En waar moet je hierbij als Omgevingsdienst op letten? Een goede vraag waarvoor Jacky Priester, regiotrekker voor Noord-Brabant, advies vraagt aan Lonneke van Leeuwen, liaison bij het RIVM.

PFAS in de bodem is een nationaal probleem. Deze stoffen worden overal aangetroffen, breken niet af en kunnen schadelijk zijn voor mens en milieu. Het zoeken naar een oplossing is als het zoeken naar de Heilige Graal. Dit voorstel klinkt daarom bijna te mooi om waar te zijn. Natuurlijk zijn we voorstander van een techniek om PFAS af te breken, zegt Jacky, maar dat moet niet leiden tot andere milieuproblemen.

RIVM-deskundigen schreven een advies. Wetenschappelijk gezien is de kans groot dat bij thermische reiniging nieuwe PFAS zullen worden gevormd, met kleinere molecuulketens dan voorheen. Dergelijke kort-keten PFAS worden momenteel bij de 'standaard' PFAS-metingen niet meegenomen. Dus we kunnen op basis van deze proef niet zomaar vaststellen dat er geen PFAS kunnen vrijkomen. Feitelijk zijn de metingen die de afvalverwerker heeft gedaan dus nog niet toereikend. Het RIVM benoemt

naast de voorgaande ook andere aandachtspunten waar de omgevingsdienst op kan letten. Bijvoorbeeld over de temperatuur of samenstelling van de grond.

Jacky is blij met het advies. We gaan dat bestuderen. En de volgende stap is dat Omgevingsdienst NL dit advies in een breder kader gaat stellen. Zo kunnen meer omgevingsdiensten deze informatie gebruiken.

Door de korte lijnen tussen Jacky en Lonneke komt de kennis van het RIVM zo direct op de werkvloer van de omgevingsdienst terecht. En dat is precies waar de try-out voor is bedoeld.

“Meer omgevingsdiensten kunnen deze informatie gebruiken”

Regio Groningen, Fryslân en Drenthe

Charlotte van Leeuwen en Frank de Jong

Digitale casuurtjes

Hoe betrekken we de mensen op de werkvloer bij ZZS? Met die vraag in het achterhoofd organiseerden Charlotte van Leeuwen en Frank de Jong in het voorjaar van 2024 vier digitale casuurtjes. Een laagdrempelige manier om met elkaar over een praktijkcasus te discussiëren en vragen te stellen. Bijvoorbeeld over houtrecycling.

Stel: Een meldingplichtig bedrijf verwerkt hout tot herbruikbare grondstoffen. Ook heeft het een biomassa-centrale. Omwonenden ervaren veel overlast van stof en er wordt formaldehyde-houdende lijm gebruikt. Daarnaast zijn er zorgen over de stoffen in het aangevoerde hout. Uit de emissiemetingen, veeg- en materiaalmonsters bleek dat de droger niet voldeed aan de eisen voor totaalstof. Bij de biomassa-centrale leek vervuild hout te worden gebruikt. De omgevingsdienst heeft hierop maatregelen genomen en een dwangsom opgelegd.

De casuurtjes blijken aan een behoefte te voldoen. Met rond de 100 deelnemers komen er lessen naar voren die toepasbaar zijn in heel veel situaties. Bijvoorbeeld over het wettelijk kader, metingen en representatieve bedrijfsomstandigheden en verouderde vergunningen.

Allemaal echte casuïstiek naar voren gebracht door iemand uit eigen gelederen. Dit leidt tot herkenning én eye-openers. Ook is er uitwisseling tussen de drie omgevingsdiensten. Vragen in de chat tonen betrokkenheid en interesse van deelnemers. Soms blijft een groepje nog even hangen om door te praten.

Het vinden van sprekers is soms lastig. Niet iedereen is zulke grote groepen gewend. Daarom oefenen Frank en Charlotte het casuurtje altijd. Voor de spreker prettig en het helpt te focussen op het onderwerp.

En de tip uit de casus houtrecycling? Houd oren en ogen goed open. Laat je niet om de tuin leiden en zorg voor korte lijntjes met andere instanties.

Lerende evaluatie

De voortgang van de Try-out ZZS volgen we met een lerende evaluatie. De kern daarvan is dat elkaar continu scherp houden op de vorm en inhoud van de activiteiten. We blijven spiegelen of deze voldoen aan de verwachtingen van de belanghebbenden. Met andere woorden: vinden we dat we het goede doen, en doen we dat goed?

Deze evaluatie is gebaseerd op de zes tussenevaluaties van de regio's en de overkoepelende tussenevaluatie van januari 2024. Daarnaast hebben de regiotrekkers, liaisons en de leden van het programmacollege, de stuurgroep en de begeleidingscommissie, een korte vragenlijst ingevuld over de onderlinge samenwerking, mogelijk verbeterpunten en de visie op verbreding naar andere onderwerpen dan ZZS.

Figuur: Eindpunten van de lerende evaluatie

Stand van zaken in de bovenregio's

Organisatie en governance

In de meeste regio's ontwikkelt zich een solide en werkbaar structuur waarop alle omgevingsdiensten zijn aangesloten. Sommige regio's gaan al een stap verder. Daar werkt men met een overkoepelend en een meer casus/inhoudelijk gericht onderdeel. Een aantal regio's is al bezig met de vraag of de overlegstructuur verbreed moet worden met andere belanghebbenden zoals waterschappen, GGD'en of ILT.

Kernobservatie:

Er is duidelijk behoefte aan ambtelijke en bestuurlijke bewustwording. Het belang van ZZS staat niet altijd op het netvlies van omgevingsdiensten en is nog relatief onbekend bij gemeenten. Dit heeft een directe relatie met de beschikbare tijd en capaciteit van de omgevingsdiensten voor dit onderwerp.

Kennis en kennisuitwisseling

Alle regio's werken aan kennisopbouw rond het thema's ZZS. De insteek varieert en is soms overkoepelend (waarom is ZZS belangrijk), vanuit kennis (wat is een ZZS, en hoe herken je een ZZS) of vanuit de praktijk (waar worden ZZS gebruikt, hoe ga ik met de emissies om). Kennisopbouw ondergaat hier en daar al een verdiepingsslag. Regionale producten, zoals een cursus, casuïstiek of hulpmiddel gemeentelijk uitvraag, worden gedeeld met andere (boven)regio's. Het RIVM ontwikkelt een beter begrip van de uitvoeringspraktijk door kennismaking met casuïstiek en meelopen met daadwerkelijke inspecties.

Kernobservatie:

Het werken aan de kennisbasis bij OD's blijkt essentieel. Zonder kennis van ZZS, de problematiek, het gebruik en of terugdringen van emissies is er geen voedingsbodemp voor vervolgvragen of prioriteitstelling. Ook voor het RIVM is zicht op de VTH-praktijk noodzakelijk om een goede rol in de samenwerking te kunnen vervullen.

Netwerk en samenwerking

Alle regio's zijn goed op weg met het vormen van een netwerk. De fase waarin dit zich bevindt is per (boven)regio verschillend.

Kernobservatie:

Alle regio's doen 'ontwikkelingswerk'. De achterban van de OD's (alle medewerkers) is echter groot. De vraag blijft: hoe zorg ik dat praktijkvragen vanuit de regio's op de goede plek terecht komen in het netwerk en hoe zorg ik dat de kennis en producten van de Try-out ZZS alle belanghebbenden en belangstellenden bereikt? Deze uitdaging wordt breed herkend en er wordt al aan verschillende acties gewerkt.

Leervermogen en verbetercyclus

De (boven)regio's leren volop van elkaar en wisselen kennis uit. Verschillende startposities en aandachtsgebieden maakt uitwisselen en leren waardevol. Een aantal (boven)regio's loopt voorop in het ontwikkelen van een specifieke aanpak. Deze aanpak wordt vervolgens zo vormgegeven, dat ook andere (boven)regio's dit kunnen toepassen. Regelmatig nemen de regio's een kijkje in elkaars keuken. Tijdens regionale bijeenkomsten staat praktijkuitwisseling voorop en wordt gewerkt aan inhoud en netwerk. Door aanwezig te zijn in de regio en actief deel te nemen aan bijvoorbeeld bijeenkomsten wordt het RIVM ook toegankelijker voor de omgevingsdiensten.

Kernobservatie:

Fysieke bijeenkomsten zijn belangrijk in de netwerkvorming en stimuleren het leervermogen in de regio. Zeker in een vroege fase. Persoonlijk contact draagt bij aan een vertrouwde omgeving. Het zorgt voor herkenning van de problematiek. Contact met de liaisons geeft het RIVM een gezicht en verkleint de afstand.

Doelbereik en resultaat

Elk regioplan richt zich op het tot stand brengen van een goed netwerk, zicht krijgen op de behoeftes uit de regio's en kennisontwikkeling bij omgevingsdiensten én het RIVM. Alle regio's hebben hierin grote stappen gezet. Die stevige netwerkbasis vertaalt zich nu al in een hoger kennisniveau, goede projectvoorstellen voor nader onderzoek en specifieke vragen aan het RIVM.

Kernobservatie:

De getrapte samenwerking tussen omgevingsdiensten en RIVM verbindt inhoudelijke kennis met praktijkkennis. Het zorgt voor wederzijds leren en maakt praktijkgerichte oplossingen mogelijk.

Uitvraag onder betrokkenen

Tevredenheid overheerst

Over de hele linie zijn de ondervraagden vooral 'tevreden' tot 'zeer tevreden' over het verloop van de Try-out ZZS en de onderlinge samenwerking.

Pluspunten: het verloop van de samenwerking, de praktijkgerichte en concrete insteek, het van elkaar leren, het werken aan kennisopbouw en de aanpak, organisatie en het management van de try-out.

Verbeterpunten: blijf zorgen voor een goede verhouding met de opdrachtgevers van VTH-uitvoering (met name aansluiting VNG) en het Interbestuurlijke Programma, zorg dat de communicatieopzet meer handen en voeten krijgt, zorg dat je tot in de haarvaten van alle betrokken organisaties komt en zorg voor duidelijkheid over tijd, capaciteit en beschikbare middelen.

Verbreden

De focus van de try-out ligt nu op (industriële) ZZS-emissies maar deze infrastructuur leent zich bij uitstek ook voor verbreding, daar waar dat in de toekomst logisch en nodig is. Onderstaande thema's en aandachtspunten werden genoemd:

Thema's: ZZS in water, in de bodem of indirecte lozingen. Ook stoffen algemeen, emissies, metingen, en afval. Verder werden onderwerpen als omgevingsveiligheid, en gezondheid genoemd. Ook algemene onderwerpen zoals circulaire economie, energietransitie en integrale benadering omgevingskwaliteit kwamen naar voren.

Aandachtspunten: focus, oppassen voor versnippering en houdt goed oog voor prioriteiten; de toepassing in de praktijk moet centraal blijven staan. Verlies de samenwerking RIVM-OD's niet uit het oog. Maak het niet te snel te groot, doe het stap voor stap en bouw aan eerst aan een solide basis. En, ook hier, dit vraagt om tijd, geld en capaciteit.

In gesprek met...

Heddy de Wijs - hoofd centrum Veiligheid, RIVM

'We zagen dat verschillende Omgevingsdiensten vaak dezelfde vragen stellen, zonder dat van elkaar te weten. Dat moet handiger kunnen, dachten we.' Het succes van de try-out komt volgens Heddy de Wijs doordat het aansluit bij de behoefte van het RIVM, maar ook van de Omgevingsdiensten en het ministerie. Het kwam op het goede moment allemaal bij elkaar. Een beproefde structuur, een concreet onderwerp en aansluiting bij andere programma's.

Wat is er al bereikt?

'We zijn nog maar net bezig. Toch staat er in alle regio's een structuur waarin kennis delen mogelijk is. We leren elkaar

kennen, en daardoor kunnen we sneller antwoorden geven. En we krijgen gerichtere vragen'. Met de methodieken die het RIVM ontwikkelt kunnen omgevingsdiensten zelf kennis ontwikkelen. Daarvoor is verbinding nodig. De liaisons en regiotrekkers zijn daarvoor een goed duo. Ook binnen het RIVM ontstaat zo meer samenwerking.

Waar staan we over 5 jaar?

Over 5 jaar hebben we met de Omgevingsdiensten net zo'n stevig netwerk als we nu met de GGD'en hebben. Ook zijn deze netwerken met elkaar verbonden. Want ook in de regio is onderlinge samenwerking belangrijk. 'Kennis laten stromen krijgt zo nog weer een heel andere dimensie.'

“Het mooiste resultaat is dat kennis twee kanten op gaat”

Steve Kuils - algemeen directeur Omgevingsdienst Regio Nijmegen

De Try-out ZZS past goed bij de portefeuille Kennis en kunde die Steve Kuils heeft in het bestuur van Omgevingsdienst Nederland. Wat hem in de afgelopen maanden het meest opviel is het enthousiasme en de energie. Zowel vanuit de Omgevingsdiensten als het RIVM. 'Ik zie dat het heel goed werkt om kennis te delen en binnen Omgevingsdiensten verder uit te zetten. Het levert concrete producten op die aansluiten bij de praktijk. Ook binnen de regio werkt dat aanstekelijk.'

Wat is er bereikt?

De structuur staat. We delen kennis. Dat is de basis. Het programmacollege is nog maar een paar maanden bezig.

Toch breidt de samenwerking ook daar zich uit. Ook IPO, VNG en I&W zitten aan tafel. Dat is belangrijk, want het maakt voor beleidsmakers inzichtelijk wat de try-out in de praktijk oplevert en waarom het goed is hier geld voor vrij te maken.

Waar staan we over 5 jaar?

Het is belangrijk dat we het enthousiasme vasthouden en de structuur uitbreiden naar andere thema's. Over 5 jaar is deze samenwerking een automatisme geworden en gaat kennisoverdracht vanzelf. Niet alleen op reguliere overlegmomenten, maar ook daartussen weten we elkaar te vinden.

“Iedereen is heel enthousiast en er zit veel energie in”

Ronald Visser - directeur Omgevingsdienst Zuid-Holland Zuid

De Try-out ZZS is voor Ronald Visser niet los te zien van de bredere ontwikkeling op basis van het rapport van de commissie Aartsen. 'De Omgevingsdiensten zijn opgericht om de kwaliteit van VTH te verbeteren. Daarvoor is het belangrijk om kennis en ervaring te benutten. Deze try-out is een van de initiatieven die daaraan bijdraagt.'

Wat is er bereikt?

Om kennis te laten stromen, breken we dammen door en bouwen sluizen in. Want kennis moet stromen, maar we moeten er niet door overspoeld worden. Doordat niet elke omgevingsdienst het wiel hoeft uit te vinden, benutten we de capaciteit van het RIVM efficiënter. Omgevingsdiensten kunnen deze kennis op hun beurt gebruiken op het

moment dat ze die nodig hebben. Dat scheelt tijd en geld dat besteed kan worden aan andere onderwerpen.

Waar staan we over 5 jaar?

We hebben nog 2 tot 3 jaar nodig om de kennisinfrastructuur te implementeren in het VTH-stelsel. Dat vraagt ook om een technische structuur, zodat de kennis op een logische plek en voor iedereen bereikbaar en makkelijk te delen is. Over 5 jaar is de kennisinfrastructuur hét gremium voor omgevingsrechtshandhavend Nederland. Wetgeving moet uitvoerbaar zijn. En de uitvoering heeft normen en regels nodig. Daarom is het belangrijk dat de lijnen tussen beleid en uitvoering kort zijn.

“Om kennis te laten stromen breken we dammen door en bouwen sluizen in”

Erik Tielemans - hoofd centrum Veiligheid van Stoffen en Producten, RIVM

'De Try-out ZZS heeft tot nu toe veel meer opgeleverd dan ik had verwacht', zegt Erik Tielemans. Dat komt denk ik omdat omgevingsdiensten en het RIVM heel complementair zijn. Er is een groot gedeeld gevoel van urgentie en ook op persoonlijk vlak is er chemie. Die combinatie maakt dit project zeker bijzonder.

Wat is er bereikt?

We werken al veel samen, maar niet zo in de breedte en met alle Omgevingsdiensten tegelijk. Het is voor het RIVM ontzettend belangrijk om hele concrete vragen te krijgen. Dat verrijkt ons inzicht en onze kennis. Wij brengen vervolgens verbinding in de vragen die we krijgen.

Wij zien verbanden en kunnen dat vertalen naar bredere wetenschappelijke thema's. Ook voor beleidsmakers is het cruciaal dat die verbinding tot stand komt om het VTH-stelsel te kunnen versterken.

Waar staan we over 5 jaar?

Over 5 jaar, of eerder al, staat er een geoliede machine en is er een continue stroom van grote en kleine projecten. Wat mij betreft komen er meerdere inhoudelijke programmalijnen, waar een programmacollege inhoudelijk richting aan geeft. En we werken steeds intensiever samen in de driehoek RIVM, Omgevingsdienst en GGD. Want milieu en gezondheid komen steeds dichterbij elkaar.

“Er is chemie en een groot gevoel van urgentie”

Contact

Omgevingsdienst NL – Omgevingsdienst Regio Nijmegen
Mariënborg 75, 6511 PS Nijmegen | Postbus 1603, 6501 BP Nijmegen
T 024-751 7808
E joost.verburg@odrn.nl
W www.omgevingsdienst.nl

Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu
Antonie van Leeuwenhoeklaan 9 | 3721 MA Bilthoven
T +31 88 6894529
M +31 6 46622534
E arjan.boxman@rivm.nl
W www.rivm.nl

Bijlage - Programmacollege

Wat is het programmacollege?

Het programmacollege geeft op nationaal niveau inhoudelijk richting aan de samenwerking tussen Omgevingsdienst NL en het RIVM. Op basis van ontwikkelingen in de regio's kijken deskundige stakeholders welke onderwerpen het meest belangrijk zijn voor de uitvoeringspraktijk. En welke kennis daarvoor nodig is. Zo zorgt het college voor concrete resultaten en producten die van waarde zijn voor het gehele samenwerkingsverband. Het programmacollege kijkt met een brede blik vooruit. Het college kan zo ontwikkelingen tijdig signaleren en hierover adviseren aan de juiste betrokken partijen.

Taken en rollen van het programmacollege

Het college programmeert, stuurt en adviseert door:

- te zorgen voor overzicht van inhoudelijk onderwerpen en thema's die in de regio's spelen;
- de belangrijkste onderwerpen en thema's te selecteren waarop kennisontwikkeling nodig is;
- vooruit te kijken en relevante ontwikkelingen in kaart te brengen om (op den duur) invulling te geven aan een werkprogramma.

Samenstelling Programmacollege september 2024

Rol	Organisatie/Regio	Naam (functie/organisatie)
Voorzitter	Omgevingsdienst NL	
Lid	Groningen-Fryslân-Drenthe	
Lid	Gelderland-Overijssel	
Lid	Noord-Holland-Flevoland-Utrecht	
Lid	Zuid-Holland-Zeeland	
Lid	Noord-Brabant	
Lid	Limburg	
Lid	RIVM	
Lid	RIVM	
Secretariaat	Omgevingsdienst NL	
Secretariaat	RIVM	
Adviseur	IPO	
Adviseur	VNG	
Adviseur	IenW	

De Stuurgroep

De stuurgroep heeft geen inhoudelijke rol maar zorgt dat de zaken die nodig zijn voor de samenwerking tussen OmgevingsdienstNL en het RIVM op orde zijn. De stuurgroep bestaat uit Steve Kuils, algemeen directeur

Omgevingsdienst regio Nijmegen, Ronald Visser, directeur Omgevingsdienst Zuid-Holland Zuid, Erik Tielemans, hoofd centrum Veiligheid van Stoffen en Producten (RIVM) en Heddy de Wijs, hoofd centrum Veiligheid (RIVM). Arjan Boxman (RIVM) en Joos Verburg (Omgevingsdienst NL) zijn secretaris.

Bijlage - Acties naar aanleiding van de aanbevelingen januari 2024

In januari 2024 is in de lerende evaluatie een eerste tussenstand opgemaakt. Op basis van de aanbevelingen zijn de volgende actie ingezet.

Aanbeveling januari 2024	Actie
<p>Verschillende regio's ontwikkelen producten zoals kennisdagen of de training van toezichthouders. Ga samen met de regio's verkennen of en hoe dit ook in andere regio's toegepast kan worden.</p> <p>De ambitie is om het komende half jaar te realiseren dat meerdere regio's één of twee producten toepassen die in een andere regio zijn ontwikkeld.</p>	<p>De regiotrekkers en liaisons hebben hier actief gehoor aan gegeven en het doel is gehaald. Verschillende regio's hebben dit, soms met aanpassing, ingevuld. Ook is er een train-de-trainerprogramma in ontwikkeling.</p>
<p>De 6 bovenregio's vormen een netwerk naar de 28 omgevingsdiensten. Het is nog onduidelijk hoe stevig dit netwerk is en in welke mate de contactpersonen bij de 28 omgevingsdiensten ook echt als 'poort' dienen richting de actieve vergunningverleners, adviseurs, toezichthouders, juristen, etc.</p> <p>We gaan daarom actief aan de slag met communicatieproducten (nieuwsbrief) om zo ook binnen de omgevingsdiensten zichtbaarheid te creëren. Het komende half jaar willen we het gehele netwerk één keer fysiek bij elkaar brengen, zodat we de verwachtingen en opgaven met elkaar kunnen bespreken en kunnen kijken wat echt nodig is.</p>	<p>Het eerste communicatieproduct (nieuwsbrief) is intussen beschikbaar, andere producten (jaarverslag/evaluatie) zijn in ontwikkeling. Het thema is essentieel en is intussen ook door het Programmacollege opgepakt.</p>
<p>De liaisons en regiotrekkers zijn steeds beter aangehaakt bij alle omgevingsdiensten in een regio. Toch gaan deze contacten nog vooral via gezamenlijke vergadermomenten. We gaan verkennen hoe we aanvullend hierop nog beter bij de uitvoeringspraktijk kunnen aansluiten. Voeling met de praktijk en het ontwikkelen van inzicht in praktijkcasussen zijn noodzakelijk voor de verdere netwerkontwikkeling.</p>	<p>De regio's werken waar mogelijk nu met fysieke bijeenkomsten. Ook gaan liaisons mee op bedrijfsbezoek om zo een beter gevoel voor de praktijk te ontwikkelen.</p>
<p>De regiotrekkers en liaisons registreren nu al de (grote en kleine) vragen die langskomen. Deze worden besproken in het bovenregionaal overleg. We gaan het komende half jaar de registratie van kennisvragen en projectvoorstellen gebruiken om via het programmacollege tot enkele bovenregionale projecten te komen.</p> <p>Zo kunnen we tegelijk werken aan een goede manier van verspreiding van de resultaten naar alle OD'en. Ook willen we nagaan of de beantwoording van de kennisvragen overal in het netwerk aankomt.</p>	<p>Het programmacollege heeft een aantal concrete projectvoorstellen behandeld en goedgekeurd. Ook zitten een aantal voorstellen in de pijplijn.</p>

Foto omslag:

Omgevingsdienst Zuid-Holland Zuid

Dit is een uitgave van:

**Rijksinstituut voor Volksgezondheid
en Milieu**

Postbus 1 | 3720 BA Bilthoven
www.rivm.nl

oktober 2024

Een samenwerking van RIVM en omgevingsdiensten,
samen met en in opdracht van het Ministerie van
Infrastructuur en Waterstaat

Ministerie van Infrastructuur
en Waterstaat

De zorg voor morgen
begint vandaag